

Türkiye’de Cerh ve Ta’dil ile Alakalı Yapılmış Çalışmalar

Abdullah KARAHAN

Dr.; U.Ü. İlâhiyat Fakültesi

Özet

Bu makale geride bıraktığımız asırda Türkiye’de ricâl ilmiyle alakalı yapılan çalışmaları değerlendirmeyi amaçlar. Bunun için öncelikle ricâl çalışmalarının mâhiyeti ve çeşitliliği ele alınarak onların genel hadis çalışmaları içindeki yeri ortaya koyulmaya gayret edilmiştir. Çalışmada ayrıca cerh ve ta’dil ile alakalı Türkiye’de yapılmış bilimsel araştırmaların bir listesi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cerh ve ta’dil, Hadis, Hadis tenkidi, Ricâl Tenkidi, Türkiye’de hadis.

Abstract

Studies on al-Jarh wa al-Ta’dil in Turkey

This paper aims to examine the studies about rijal criticism which is prepared in Turkey in former century. For this purpose we firstly deal with character and variety of these studies and then establish their place in general hadith studies. In addition we present a list of studies on al-jarh wa al-ta’dil prepared in Turkey.

Key Words: al-Jarh wa al-ta’dil, Hadith, Hadith criticism, Rijal criticism, Hadith in Turkey.

Müslümanlar tarafından geliştirilen orijinal bir metot olması ve diğer medeniyetlerde bulunmaması hasebiyle İslâm kültür ve medeniyetinde özel bir yere sahip olan ricâl ilmi ile alakalı çalışmalar hadis ilminin doğuşuyla birlikte başlamış ve her asırda dönemin ihtiyaç ve şartlarına göre muhtelif çalışmalara zemin teşkil etmiştir. Hadis tarihi ve edebiyatı incelendiğinde ricâl ilmine gösterilen alakanın her dönemde yüksek seviyede olduğu, bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların hadis eserleri içinde büyük bir yekun oluşturduğu ve ilim erbâbının gerek eser hazırlamak gerekse başkaları tarafından hazırlanmış eserlere başvurmak suretiyle bu konuya alakalarını yönelttikleri görülmektedir. Bu alaka asrımızda da devam etmiş ve genelde ilâhiyat ilimleriyle uğraşanlar, özeldede ise hadis ilmine ilgi duyanlar ricâl ilmi üzerinde araştırma yapmaktan geri durmamışlardır. Biz bu çalışmamızda geride bıraktığımız asırda ülkemizde ricâl ilmiyle alakalı yapılan çalışmaları değerlendirmeye çalışacağız. Bunun için öncelikle ricâl çalışmalarının mâhiyeti ve çeşitliliğini ele alarak onların genel hadis çalışmaları içindeki yerini ortaya koymaya gayret edeceğiz. Daha sonra ise cerh ve ta'dil ile alakalı ülkemizde yapılmış araştırmaların bir listesini sunup bunların genel anlamda bir değerlendirmesini yapacağız.

A. Çalışmaların Mahiyeti ve Çeşitliliği

Cumhuriyet Türkiye'sindeki ricâl ilmi ile alakalı çalışmaları değerlendirirken söylenebilecek ilk şey, onun genel hususiyetlerinin, hadis ilimlerinden herhangi birisini konu alan araştırmalar incelendiğinde ortaya konan tespitlerle benzerlik taşıyacağıdır. Çünkü ricâl ilmi, hadis edebiyatının diğer çeşitleriyle, yani genel anlamda hadis edebiyatının bütünüyle seviye, üslup, duyarlık noktaları vb. açılardan paralellikler arz etmektedir. Zira söz konusu eserleri hazırlayan ilim adamları aynı kültürden beslenmekte, aynı kaynakları kullanmakta ve hatta çoğunlukla aynı müellif hadis edebiyatının değişik şubelerinde eser hazırlayabilmektedir.

Bu dönemin hadis araştırmalarını iki bölümde inceleyecek olursak ilk 40 yılın ikinci 40 yıla göre daha az eserin verildiği bir zaman dilimi olduğu söylenebilir. Bunun nedeni Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasal şartlarıdır.⁵⁹⁶ İkinci yarı, hadis ilminin inceliklerini konu alan bilimsel muhtevalı araştırmaların görüldüğü ve gün-

⁵⁹⁶ Ahmed Na'im merhûmun *Tecrid-i Sarih Mukaddimesi*nde cerh ve ta'dile ayırdığı bölümler hariç, mezkûr dönemde yapılmış bu konu ile alakalı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Haddizatında cerh ve ta'dil, hadis ilminin teknik konularından biri olduğu için, ülkenin şartları gereği böyle bir yönelim beklemek gerçekçi gözükmemektedir.

den güne artan bir ivme kazandığı dönem mahiyeti taşır. Özellikle ikinci yarının son 20 yılında kaydedilen gelişme hadis araştırmalarının seviyesini Cumhuriyet öncesi dönemle eşdeğer hale getirmiştir. Ülkemizde mevcut cerh ve ta'dil ile alâkalı araştırmalar daha ziyade bu yirmi yılın ürünüdür.

Cerh ve ta'dil konuları, hadise dair genel nitelikli eserler içerisinde bir bölümde ele alınabildiği gibi, müstakil çalışmalara da konu edilmiştir. Bölüm olarak bulunduğu eserlerde cerh ve ta'dilin doğuşu, geçirdiği safhalar ve kaideleri hakkında kısa/genel bilgiler verilmektedir.

Müstakil çalışmalar genellikle yüksek lisans, doktora ve doçentlik tezi olarak hazırlanmış ve bunların bir kısmı yayımlanarak okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Ayrıca çeşitli dergilerde yayımlanan makalelerin de tezler kadar hacimli olmasalar da cerh ve ta'dil kaidelerinin ve meselelerinin ele alınmasında önemli katkıları olmuştur. Bunun yanı sıra az olmakla birlikte diğer dillerden yapılan tercümelemler de başka ülkelerde konuyla alâkalı çalışmaların ülkemiz ilim camiasının dikkatine sunulmasında rol oynamıştır.

Cerh ve ta'dil ile alâkalı yapılan çalışmalar ihtiyaca, araştırmacının ilgisine yahut tartışılan konulara göre değişik mahiyet arz eder. Araştırmacılar kimi zaman konuyu tüm yönleriyle işlemeyi hedef alan genel bir çalışmaya yönelirken, bazen de, buna çoğunlukla da diyebiliriz, cerh ve ta'dilin kuralları, tarihi, lâfızları, herhangi bir şahsın cerh ve ta'dil metodu, cerh ve ta'dilin problemleri, literatürü gibi konunun sadece bir yönünü açıklığa kavuşturmayı gaye edinmişlerdir.

Ricâl ilmini tüm yönleriyle işlemeyi hedef alan genel bir çalışmaya örnek olarak Emin Aşıkutlu'nun hazırlanmış olduğu doktora tezi gösterilebilir.⁵⁹⁷ Ahmet Demirci'nin *Cerh ve Ta'dil Kuralları*⁵⁹⁸ ve Mehmet Şimşek'in *Bid'at Ehlinin Hadis Rivâyeti*⁵⁹⁹ adlı tetkikleri cerh ve ta'dilin bazı kurallarına dikkat çekmeyi ve tartışmayı amaçlayan eserlerdendir. Cerh ve ta'dilin doğuşu ve gelişimini ele alan, bir yönüyle hadis tarihi de denebilecek inceleme olarak da Mehmet Sait Hatipoğlu'nun *İslâmî Tenkîd Zihniyeti ve Hadis Tenkîdinin Doğuşu*⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ Emin Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdi Cerh ve Ta'dil İlmî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992. Bu çalışma yayımlanmıştır. M. Emin Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdi-Cerh ve Ta'dil İlmî*, İstanbul 1997.

⁵⁹⁸ Ahmet Demirci, *Cerh ve Ta'dil Kuralları*, Kayseri 1994.

⁵⁹⁹ Mehmet Şimşek, *Bid'at Ehlinin Hadis Rivâyeti*, Doçentlik Tezi, Ankara Ün. İlahiyat Fak., Ankara 1982.

⁶⁰⁰ Mehmet S. Hatipoğlu, *İslâmî Tenkîd Zihniyeti ve Hadis Tenkîdinin Doğuşu*, Doktora Tezi, Ankara Ün. İlahiyat Fak., Ankara 1962.

isimli doktora tezi zikredilebilir. İçinde birçok cerh ve ta'dil lafzının açıklandığı ıstılah sözlükleri⁶⁰¹ ve Ahmet Yücel'in *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*⁶⁰² ile *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*⁶⁰³ isimli araştırmaları ise cerh ve ta'dil lâfızlarını konu alan ve onlardaki inceliklere dikkat çeken çalışmalardır.

Tenkitçi âlimlerin tenkit kabiliyetlerini ve metotlarını inceleyen araştırmalar da çalışma çeşitlerinden bir diğeridir. Bu tür çalışmalar cerh ve ta'dil kurallarının uygulayıcıları olan münekkitlerin uygulamalarını tanıma ve test etme imkânı kazandırabileceği için kayda değerdir. Bu alandaki ilk araştırma Mehmet Ali Sönmez tarafından yapılmıştır. Çalışmada, tenkitleri asırlardır tartışma konusu olan ve çeşitli açılardan eleştirilen meşhur münekkit İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) cerh ve ta'dil metodu konu edilmiş, söz konusu tartışma ve eleştiriler değerlendirilmiştir.⁶⁰⁴ Yahya b. Ma'in (ö. 233/847),⁶⁰⁵ İbn Ebî Hâtim (ö. 327/939),⁶⁰⁶ Fesevî (ö. 277/890),⁶⁰⁷ ve Ukaylî (ö. 323/935)⁶⁰⁸ üzerinde araştırma yapılan diğer münekkitlerdir.

Cerh ve ta'dilin problemleri hadis ile alâkalı birçok çalışmada yeri geldikçe tartışılmakla birlikte sadece bir problemi yahut çeşitli problemleri ele alan müstakil çalışmalar da mevcuttur. Mesela Sabri Kızılkaya cerh ve ta'dilde mezhep taassubunun rolünü tartıştığı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.⁶⁰⁹ Güvenilirliğin tespitinin imkânı ve bu konuda karşılaşılan problemlerin ele alındığı bir araştırma da Abdullah Karahan tarafından doktora tezi olarak kaleme alınmıştır.⁶¹⁰ Hayri Kırbaşoğlu'nun *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*⁶¹¹

⁶⁰¹ Bu sözlükler şunlardır: Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987; Talat Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992; Müctebâ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.

⁶⁰² Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996

⁶⁰³ Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İstanbul 1998.

⁶⁰⁴ Mehmet Ali Sönmez, *İbnu Hibbân ve Cerh-Ta'dil Metodu*, İstanbul ts.

⁶⁰⁵ Erdinç Ahatlı, *Yahyâ b. Ma'in ve Cerh-Ta'dildeki Metodu*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Ens., Bursa 1992

⁶⁰⁶ Halit Boz, *İbn Ebî Hâtim ve 'İlelu'l-hadis Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Ens., Erzurum 1998.

⁶⁰⁷ Emin Aşıkkutlu, *Fesevî ve Ricâl İlmindeki Yeri*, İstanbul 2001.

⁶⁰⁸ Şule Ersöz, *Ukaylî ve Cerh-Ta'dil Metodu*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ün. Sosyal Bilimler Ens., Bursa 2001.

⁶⁰⁹ Sabri Kızılkaya, *Cerh ve Tadil'de Mezhep Taassubu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Ens., Ankara 1998.

⁶¹⁰ Abdullah Karahan, *Hadis İlminde Râvilerin Güvenilirliği Meselesi-Tespiti, İmkânı, Hadisin Sıhhatine Etkisi*, Doktora Tezi, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Ens., İstanbul 2002.

adlı eserinin içindeki cerh ve ta'dile ayırdığı bölüm⁶¹² de konunun problemlerinden bahseden bir diğer çalışmadır.

Cerh ve ta'dil literatürünü tanıtmayı hedef alan incelemelere gelince bu konuda ilk denebilecek çalışmayı Ali Özek yapmıştır. Bir ders kitabı olarak hazırlanan ve *Hadis Ricâli* adıyla yayımlanan eser⁶¹³ bir nevi hadis tarihi özelliği taşısa da döneminde önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu konudaki en geniş araştırma ise Mehmet Eren tarafından yapılmıştır. Eren, doktora tezi olarak hazırladığı, *Hadis İlmünde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri* başlığını taşıyan bu eserinde ricâl kitaplarını tanıtmayı amaçlamıştır.⁶¹⁴

B. Cerh ve Ta'dil Hakkında Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar

1. Doktora Tezleri

Mehmet Said Hatiboğlu, *İslâmî Tenkîd Zihniyeti ve Hadis Tenkîdinin Doğuşu*, A.Ü.S.B.E., Ankara 1962.

Emin Aşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi (Cerh ve Ta'dil İlmî)*, M.Ü.S.B.E., İstanbul 1992.

Tevhit Bakan, *Ashâbın Adâleti*, A.Ü.S.B.E., Erzurum 1993.

Ahmet Yücel, *Hadis Istilâhlarının Doğuşu ve Gelişimi (Hicrî İlk Üç Asır)*, M.Ü.S.B.E., İstanbul 1994.

Mehmet Eren, *Hadis İlmünde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri (H.VI-X / M. XII-XVI. Asırlar)*, S.Ü.S.B.E., Konya 1997.

Erdoğan Köycü, *el-Mizzî'nin Hadis İlmündeki Yeri*, A.Ü.S.B.E., Ankara 1999.

Abdullah Karahan, *Hadis İlmünde Râvilerin Güvenilirliği Meselesi (Tespiti, İmkânı, Hadisin Sihhatine Etkisi)*, M.Ü.S.B.E., İstanbul 2002.

Mustafa Öztürk, *Mevâlînin Hadis Rivâyetindeki Yeri (Hicrî I-II. Asır)*, M.Ü.S.B.E., İstanbul 2002.

Çalışma neşredilmiştir. Abdullah Karahan, *Hadis Râvilerinin Güvenilirliği*, Sır Yay., İstanbul 2005.

⁶¹¹ Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara 1999.

⁶¹² s. 147-261

⁶¹³ Ali Özek, *Hadis Ricâli-Hadis İlimleri ve Kaynakları*, İstanbul 1967.

⁶¹⁴ Mehmet Eren, *Hadis İlmünde Ricâl Kitapları ve İlmî Değerleri*, Doktora Tezi, Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Ens., Konya 1997. Çalışma neşredilmiştir. Mehmet Eren, *Hadis İlmünde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, Konya 2001.

2. Yüksek Lisans Tezleri

Ali Toksarı, *Ebû Hureyre ve Hadis İlmindeki Yeri*, E.Ü.S.B.E., Kayseri 1982.

Mehmet Şimşek, *Bid'at Ehlinin Hadis Rivâyeti*, A.Ü.S.B.E., Ankara 1982.

Abdurrahman Memiş, *Cerh ve Ta'dil İlminin Hadis İlimleri Arasındaki Yeri ve Önemi*, S.Ü.S.B.E., Konya 1991.

Erdinç Ahatlı, *Yahya b. Ma'in ve Cerh-Ta'dil'deki Metodu*, U.Ü.S.B.E., Bursa 1992.

Selahattin Dereli, *Rivâyet Asrında Râvilerin Sosyal Hayatları*, A.Ü.S.B.E., Erzurum 1994.

Kadir Gürler, *Hadisler Açısından Bid'at*, O.M.Ü.S.B.E., Samsun 1996.

Hüseyin Çakır, *Hadisçilere ve Fıkıhçılara Göre Sahih Hadisin Tanımı ve Şartları*, A.Ü.S.B.E., Ankara 1997.

Azime Topçu, *İmâm Zehebî ve Mîzânu'l-i'tidâl'indeki Cerh ve Ta'dil Metodu*, S.D.Ü.S.B.E., Isparta 1997.

Halit Boz, *İbn Ebî Hâtim ve 'İlelu'l-hadis Adlı Eseri*, A.Ü.S.B.E., Erzurum 1998.

Mehmet Fatih Kaya, *Hadis Usûlünde İhtilât*, M.Ü.S.B.E., İstanbul 1998.

Mustafa Dönmez, *İmâm Nesâî ve Cerh Ta'dil Metodu*, U.Ü.S.B.E., Bursa 1998.

Sabri Kızılkaya, *Cerh ve Ta'dilde Mezhep Taassubu*, A.Ü.S.B.E., Ankara 1998.

Abdülvehap Kerim, *Cemâleddin el-Kâsımî'nin el-Cerh ve't-ta'dil Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Kaynak Tetkiki*, A.Ü.S.B.E., Ankara 2001.

Şule Ersöz, *'Ukaylî ve Cerh-Ta'dil Metodu*, U.Ü.S.B.E., Bursa 2002.

3. Kitaplar

a. Telif Kitaplar

Ali Özek, *Hadis Ricâli*, Fetih Yay., İstanbul 1967.

Nevzat Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, Akyol Neş., İzmir 1981.

Mehmet Şimşek, *Bid'at Ehlinin Hadis Rivâyeti*, Ankara Ün. İlahiyat Fak., (Doçentlik Tezi), Ankara 1982.

Talât Koçyiğit, *Hadis Istılâhları*, A.Ü.İ.F.Yay., Ankara 1985.

Abdullah Aydın, *Hadis İstılâhları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul 1987.

Nevzat Aşık, *Hiz. Âişe'nin Hadisçiliği*, İzmir 1987.

Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, T.D.V. Yay., Ankara 1992.

Ahmet Demirci, *Cerh ve Ta'dil Kuralları (Hadis Usûlü)*, Kayseri 1994.

İsmail Hakkı Ünal, *İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, D.İ.B.Yay., Ankara 1994.

Ahmet Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuş ve Gelişimi*, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 1996.

Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 1998.

M. Emin Özafşar, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı-Mihne Olayı ve Haşeviye Olgusu*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999.

M. Hayri Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999.

Emin Aşikkutlu, *Kitâbu'l-ma'rife ve't-târîh Adlı Eseri Çerçevesinde Fesevî ve Ricâl İlmindeki Yeri*, İstanbul 2001.

Mehmet Eren, *Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve Kaynakları*, Konya 2001.

Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi (Hadislerin Hiz. Peygamber'e Aidiyetini Belirleme Yolları)*, Sır Yay., İstanbul 2001.

Yavuz Ünal, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüt Yay., Samsun 2001.

M. Ali Sönmez, *İbnu Hibbân ve Cerh-Ta'dil Metodu*, Umran Yay. İstanbul ts.

Abdullah Karahan, *Hadis Râvilerinin Güvenilirliği*, Sır Yay., İstanbul 2005.

b. Tercüme Kitaplar

İbn Hacer el-'Askalânî, *Hadis İstilahları Hakkında Nuhbetü'l-fiker Şerhi*, Talât Koçyiğit, A.Ü.İ.F.Yay., Ankara 1971.

Zafer Ahmed et-Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadis*, trc. İbrahim Canan, İzmir 1982.

4. Makaleler

a. Telif Makaleler

Talât Koçyiğit, *İslâm Tarihinde İsnâd ve Hadis Râvilerinin Cerhi*, A.Ü.İ.F.D., sayı: 9, Ankara 1961.

Talât Koçyiğit, *Ignaz Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi*, A.Ü.İ.F.D., sayı: 25, Ankara 1967.

M. Said Hatiboğlu, *Hız. Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği*, A.Ü.İ.F.D., sayı: 19, Ankara 1973.

Ali Toksarı, *Nisâb Açısından Rivâyet- Şehâdet Farkı*, E.Ü.İ.F.D., sayı: 1, Kayseri 1983.

Selahattin Polat, *Cerh ve Ta'dilin Tenkidi*, E.Ü.İ.F.D., sayı: 2, Kayseri 1985.

Ahmet Demirci, *Hadis Usûlünde Mantikî Unsurlar*, E.Ü.İ.F.D., sayı: 2, Kayseri 1985.

Ahmet Demirci, *Rivâyet Formülleri*, E.Ü.İ.F.D., sayı: 3, Kayseri 1986.

Sadık Cihan, *Şu'ûbiyye Hareketi ve Uydurma Hadislerle Olan Münasebeti*, A.Ü.İ.F.D., sayı: 6, Erzurum 1986.

Ahmet Demirci, *İslâm'da Tenkitçilik*, E.Ü.S.B.E.D., sayı 4, Kayseri, 1987.

Selman Başaran, *İbn Hazm'a Göre Hadis Rivâyetinde Meçhûl*, U.Ü.İ.F.D., sayı: 2, Bursa 1987.

Nevzat Aşık, *Ebû Hureyre'nin Hadisçiliği*, D.E.Ü.İ.F.D., sayı: 4, İzmir 1987.

Selman Başaran, *Tirmizî ve İbn Mâce'yi İbn Hazm'ın Meçhûl Olarak Nitelendirmesi*, U.Ü.İ.F.D., sayı: 2, Bursa 1987.

Ahmet Demirci, *Bid'atçilik*, E.Ü.İ.F.D., sayı: 5, Kayseri 1988.

Selman Başaran, *İbn Hazm'ın Kütübü'-Sitte'ye Bakışı*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 6, Ankara 1988.

Ali Toksarı, *Müdelles Hadis ve Sahâbeye Tedlîs İsnadı*, E.Ü.İ.F.D., sayı: 5, Kayseri 1988.

Ali Yardım, *Buhârî ve et-Târîhu'l-kebirî*, D.E.Ü.İ.F.D., sayı: 5, İzmir 1989.

Talât Sakallı, *Halife Me'mûn ve Hadisçilerle Olan Münasebeti I*, E.Ü.İ.F.D., sayı: 6, Kayseri 1989.

Talât Sakallı, *Halife Me'mûn ve Hadisçilerle Olan Münasebeti II*, E.Ü.İ.F.D., sayı: 7, Kayseri 1990.

Hayri Kırbaçoğlu, *Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir Sünnet Tanımı Denemesi*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 5, Ankara 1991.

Mücteba Uğur, *Cerh ve Ta'dil İlmî Yönünden Sahîhu'l-Buhârî Râvileri*, A.Ü.İ.F.D., sayı: 32, Ankara 1992.

Osman Güner, *Hadiste İsnâd Faktörü, Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun 1993.

İsmail Hakkı Ünal, *Cerh ve Ta'dilde Mezhep Taassubunun Rolü ve İmâm Ebû Hanîfe Örneği*, Bizim Dergâh, sayı: 60, Ankara 1993.

Ayhan Tekineş, *Hadis Tenkidinin Anlam ve Kapsamı*, SA.Ü.İ.F.D., sayı: 1, Sakarya 1996.

Erdoğan Ahatlı, *Yahya b. Ma'in'in Eserleri ve Kullandığı İhtilâflı ve Garîb Lâfızlar*, SA.Ü.İ.F.D., sayı: 1, Sakarya 1996.

Hayri Kırbasoğlu, *Hadis İlminde Metodoloji Sorunu*, Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu- Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.

M. Said Hatipoğlu, *Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yöneltilikleri Eleştiriler*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 10, Ankara 1997.

Yaşar Kandemir, *Sahîhayn'a Yöneltilen Tenkitlerin Değeri*, Sünnetin Dindeki Yeri-Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.

Ahmet Yücel, *Cerh Lafızlarından Münkeru'l-hadis ve Farklı Kullanımları*, M.Ü.İ.F.D., sayı: 13-15, İstanbul 1995-1997.

Ahmet Yücel, *Cehâletü'r-râvi ve İlgili Terimler*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 10, İstanbul 1997.

Abdülhakim Yüce, *Bid'at Kavramının Doğduğu Ortam*, Y.Y.Ü.İ.F.D., sayı: 2, Van 1998.

Emin Aşikkutlu, *Bir İsnâd Tenkid Yöntemi Olarak Şartlı Cerh-Ta'diller ve Uygulamadaki Sonuçları*, M.Ü.İ.F.D. sayı: 20, İstanbul 2001.

Adem Dölek, *el-Velîd b. 'Ukbe'nin Hayatı ve Sahâbe Adâleti Açısından Değerlendirilmesi*, C.Ü.I. F.D., sayı: 1, Sivas 2002.

Abdullah Aydın, *es-Seyyid Hâmid el-Bandırâmâvî ve 'Ukûdü'd-dürer fî 'ilmi'l-eser Adlı Eseri*, Hadis Tetkikleri Dergisi, c: 1, sayı: 2, İstanbul 2003.

Ali Çelik, *Tarih Yazıcılığında İsnâdın Kullanılışı Ya da Rivâyetçi Metod*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c: 3, sayı: 2, 2003 (dinbilimleri.com).

Yusuf Ziya Keskin: *Buhârî'nin et-Târîhu'l-kebir'ine Yönelik Tenkitler*, Marife, yıl: 3, sayı: 2, Konya 2003.

Mehmet Eren, *Ricâl Kitaplarında Mükerrer ve Uydurma Biyografî Problemi*, S.Ü.İ.F.D., sayı: 16, Konya 2003.

Abdulkadir Evgin, *Cerhin Gıybet Olup Olmadığı Yönündeki Tartışmalara Eleştirel Bir Katkı*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c: 4, sayı: 3, 2004 (dinbilimleri.com).

Osman Güner, *Ricâl Tenkidi Sisteminin Temel Karakteristiği ve Aktüel Değeri*, Hadis Tetkikleri Dergisi, c: 2, sayı: 1, İstanbul 2004.

b. Tercüme Makaleler

James Robson, *İbn İshâk'ın İsnâd Kullanışı*, trc. Talât Koçyiğit, A.Ü.İ.F.D., sayı: 10, Ankara 1962.

Muhammed Talbî, *Bid'atler*, trc. Mehmet Şimşek, A.Ü.İ.F.D., sayı: 23, Ankara 1978.

Abdulfettâh Ebû Gudde, *Halk-ı Kur'an Meselesi; Râviler, Muhaddisler, Cerh ve Ta'dil Kitaplarına Tesiri*, trc. Mücteba Uğur, A.Ü.İ.F.D., sayı: 20, Ankara 1975.

Abdussettâr el-Kutsî, *Bid'atçinin Rivâyeti*, trc. Selahattin Polat, E.Ü.İ.F.D., sayı: 3, Kayseri 1986.

M. Reşid Rıza, *Bir Misyonerin Ebû Hureyre Hakkındaki Bazı İddiaları*, trc. Mücteba Uğur, Diyanet İlmî Dergi, c: 28, sayı: 2, Ankara 1992.

Fuad Sezgin, *İsnâdın Arap Dili ve İslâmî İlimlerdeki Önemi*, trc. Hüseyin Kahraman, U.Ü.İ.F.D., sayı: 5, Bursa 1993.

Fuad Sezgin, *Arap-İslâm İlimlerinde İsnâd'ın Ehemmiyeti*, trc. Habil Nazlıgöl, E.Ü.İ.F.D., sayı: 10, Kayseri 1998.

İmtiyaz Ahmed, *Bir Muhaddis Olarak Vâkidî*, Ramazan Özmen, Y.Y.Ü.İ.F.D., sayı: 3, Van 2000.

Emîn Kudât, *Rivâyetin Senedi ve Aklın Yargısı Bağlamında Hadis Tenkidi*, trc. Yavuz Ünal, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c: 1, sayı: 2, 2001, (dinbilimleri.com).

İftikhar Zaman, *Hadis Çalışmalarında Uygulanan Bir Yöntem Olarak Ricâl İlmi*, trc. İbrahim Hatiboğlu, Hadis Tetkikleri Dergisi, c: 1, sayı: 1, İstanbul 2003.

C. Çalışmalar Hakkında Genel Değerlendirme

Bütün bu çalışmalarda dikkat çeken en önemli husus, bunların bir kısmının cerh ve ta'dilin kaide ve özelliklerini, başta hadisle ilgilenenler olmak üzere tüm ilim muhitlerine tanıtmayı amaçlamış olmalarıdır. Yani söz konusu çalışmaların büyük bir bölümü tasvirî mahiyet taşır. İlk bakışta bilimsel anlamda klasik çerçeveden çıkmama, geçmişi tekrar etme, yeni teknikler geliştirememeye diye tenkit edilebilecek bu yaklaşım, ülkemizdeki hadis, daha doğrusu ilâhiyat ilimlerinin geçirdiği gelişim süreci dikkate alındığında tabii karşılanmalıdır. Ayrıca hadisle alâkalı temel bilgileri doyurucu bir şekilde ve kısa zamanda elde etme ihtiyacının, araştırmacıları bu yöne sevk ettiği söylenebilir. Buna ilaveten çok özel ve teknik konuların ilim çevrelerinin henüz gündemine girmemiş olmasının, aynı zamanda araştırmacıların seviyesinin konuyu her yönüyle ele alıp araştırabilecek düzeyde bulunmamasının, ilk etapta tasvirî çalışmaların yapılmasına neden olduğunu düşünmek de mümkündür.

Ricâl tenkidi alanındaki çalışmalar içinde az sayıda olmakla birlikte tahlilî ve tenkidî nitelikte araştırmalar da bulunmaktadır. Bunların muhtevalarını genellikle cerh ve ta'dille alâkalı tartişma konusu olan meseleler oluşturmaktadır. Dolayısıyla yapılan çalışmaların muhtevalarını ricâl tenkidine yöneltilen eleştiriler belirlemektedir. Söz konusu eleştirilerden bazıları şunlardır:

İsnâd sisteminin çok geç dönemde ortaya çıktığı, isnâdların hadislerin başına sonradan ilave edildiği, sahâbenin adâleti, kriterlerin ve tenkitlerin izâfiligi, tutarsız ve haksız tenkitlerin varlığı, hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde sadece isnâd tenkidıyla yetinildiği ve metin tenkidinin göz ardı edildiği iddiaları vb. Bu yönelim tabii olmakla birlikte bir takım sakıncaları/handikapları beraberinde getirmektedir. Mesela araştırmacı konuyu değerlendirirken zaman zaman hislerine yenilip, ya eleştiride ölüyü kaçırarak cerh ve ta'dilin bir tenkit metodu olamayacağı kanaatine varmakta⁶¹⁵ yahut bunun tam tersi olarak savunmacı bir tavra yönelerek eleştirileri gerektiği lde değerlendirememektedir.⁶¹⁶ Bu tutumlar kimi zaman çalışmaların planını etkileyebildiği gibi üslubunu da bozmak suretiyle bilimsel niteliklerini zedelemektedir. Ayrıca araştırmacı hadisle ilgili herhangi bir konudan bahsederken, konunun ricâl tenkidine yapılan eleştirilerle çok az bir alâkası olsa bile, kendini bu eleştirilere cevap vermek zorunda hissetmekte, böylece asıl konuya olan ilgi dağıldığı gibi araştırmalarda bu meseleler yerli yersiz tekrar edildiği için vakit ve emek israfı ortaya çıkmaktadır.⁶¹⁷ Eleştirilerin etkili olduğu konuların sık gündeme gelmesi sebebiyle insanların ricâl tenkidine şüpheyle bak-

⁶¹⁵ Mehmet Hayri Kirbaşoğlu'nun, eserlerinde ricâl tenkidini konu edinirken sergilediği tavrı buna örnek olarak gösterilebilir. M. Hayri Kirbaşoğlu, "Hadis İliminde Metodoloji Sorunu", *Sünnetin Dindeki Yeri, İslâmî Araştırmalar Vakfı (İSAV) Tartışmalı Toplantılar Dizisi*, s. 395-461, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s. 395 vd.; a. mlf., *İslâm Düşünce-sinde Hadis Metodoloğisi*, Ankara Okulu Yay. Ankara 1999, s. 147 vd.

⁶¹⁶ Mesela Abdurrahman Memiş tarafından hazırlanmış olan "Cerh ve Ta'dil İliminin Hadis İlimleri Arasındaki Yeri ve önemi" adlı yüksek lisans tezinde (Konya 1991), araştırmacı sahâbenin âdil kabul edileceğine, onların adâlet açısından tenkide tabi tutulmayacağına delâlet edebilecek birçok âyet ve hadis zikretmiş (s. 16-25) ancak sahâbenin de adâlet açısından tenkide tabi tutulması gerektiğini iddia edenlerin delillerine hiç değinmemiştir. Lehte ve aleyhte deliller tüm yönleriyle ele alınıp konuların soğuk kanlı bir şekilde tartişlamadığı buna benzer başka örneklere rastlamak mümkündür.

⁶¹⁷ Mesela Abdurrahman Memiş yukarıda bahis mevzu ettiğimiz cerh ve ta'dilin hadis ilimleri arasındaki yeri ve önemini ortaya koymayı amaçlayan çalışmasında, giriş bölümünde cerh ve ta'dil kelimelerinin lugat ve ıstılâh anlamları üzerinde durmuş ve konu ile hiç alakası yokken üçüncü madde olarak sahâbenin adâletine yer vermiş ve 83 sayfalık çalışmasının 10 sayfasını (yani eserinin % 12'sini) tahsis ettiği bu bölümde sahâbenin âdil olduğunu isbât etmek amacıyla âyet ve hadisler zikretmiştir.

maları, kafa karışıklığı yaşamaları ve hadis tekniği açısından yanlış eğilimlere yönelmeleri de sakınca olarak zikredilebilir.

Bu eleştiriler sadece ricâl tenkidine dair bağımsız eserlerde belirleyici olmayıp aynı zamanda hadis usûlü, hadis tarihi yahut hadisin diğer konularıyla alakalı çalışmalarda da etkisini hissettirmekte ve müsbet veya menfi anlamda mutlaka bir şekilde konu edilerek etkisini gösterdiğine rastlanmaktadır. Bahsedilen sakıncalara rağmen, eleştirilerin yapılan araştırmalarda etkili olmasının, onlara dinamizm kattığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Yapılan çalışmalara bir bütün olarak bakıldığında onların ricâl tenkidi metodunu genel hatlarıyla tanıtmayı sağladıkları söylenebilir. Ancak hadislerin sıhhatini belirlemede ricâl tenkidi metodunu kullanırken karşılaşılan zorlukları aşma ve problemlerine çözüm sunabilme açısından yeterince başarıdan söz etmek mümkün değildir. Zira bunun için alt yapıyı oluşturacak ve yeni tetkiklere zemin teşkil eden verileri sağlayacak daha birçok araştırmaya ihtiyaç vardır. Mevcut çalışmalar henüz bu ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Bunun için gerek duyulan çalışmalardan bazıları şunlardır:

1) Münekkîd âlimlerinin her birinin tenkitçilik özellikleri tüm yönleriyle ortaya konulmalıdır. Bunun için onların hayat hikâyelerini, yaşadıkları devrin ve ülkenin şartlarını, kişisel özelliklerini ve ilişkilerini, siyasi kimliklerini, dini ve dünyevi görüşlerini, tenkit anlayış ve alışkanlıklarını ve yaptıkları tenkitlerin isabet oranını inceleyen, ulaşılabilecek tüm kaynaklardan yararlanmak ve bir takım istatistik tekniklerden de istifade edilmek suretiyle ortaya konulmasını amaçlayan çok yönlü araştırmalar yapılmalıdır. Böylece herhangi bir râvi hakkında yapılmış olan bir tenkit değerlendirilirken tenkitçinin genel özelliklerinin bilinmiş olması karar vermede yardımcı bir unsur olacaktır. Tenkitçi âlimleri tanıtmayı amaçlayan yukarıda zikredilen çalışmalar doğal olarak bu özelliklerden mahrumdur. Mevcut durum dikkate alındığında henüz onlardan böyle bir başarı beklemek zaten haksızlık olacaktır.

2) Münekkitler için yapılan tetkiklerle aynı özellikleri taşıyan araştırmalar râviler için de yapılmalıdır ki, bu yönde ülkemizde henüz hiçbir çalışma mevcut değildir. Bu tür çalışmalar yapılırsa râviler hakkında geçmişte ortaya konulmuş değerlendirmeler günümüz imkânları ve bakış açısıyla yeniden ele alınacak ve çok yeni bazı bulgular elde edilebilecektir.

3) Cerh ve ta'dilin problemlerine günümüz bakış açısıyla yeni yaklaşımlar getirecek ve bir nevi cerh ve ta'dil felsefesi mahiyetini taşıyacak çalışmalara da ihtiyaç vardır.

4) Cerh ve ta'dil ilminin tarihini inceleyen çok yönlü araştırmalar da gerekli tetkikler arasında sayılmalıdır. Ülkemizde hadis tarihi

ile alâkalı yapılan çalışmalarda yer yer ricâl tenkidinin tarihinden de bahsedilmesine rağmen bu yeterli değildir. Zira bu çalışmalar çok sınırlı bilgiler ihtiva etmektedir. Üstelik yapılmasını önerdiğimiz çalışma, klasik anlamda bir cerh ve ta'dil tarihi olmayıp; ricâl tenkidinin, doğuşundan itibaren hangi aşamalardan geçtiği, nelerden etkilendiği, geçirdiği değişimler, asırlara, bölgelere ve şehirlere göre uygulama farklılıkları, halkul-Kur'ân gibi ricâl tenkidini derinden etkileyen olayların cerh ve ta'dil ilmi açısından tahlili gibi daha bir çok önemli noktanın ele alınarak değerlendirildiği, olay, şehir, yıl yahut şahıs sınırlaması yapılarak çok dar çerçeveli, ancak derinlemesine yapılması gereken incelemelerdir.

5) İhtiyaç duyulan bir başka çalışma çeşidi ricâl tenkidine temel teşkil eden kavramların ve cerh ve ta'dil lâfızlarının çerçevesini belirlemeyi hedef alan araştırmalardır. Bilindiği gibi ülkemizde ricâl tenkidıyla alâkalı yapılan tartışmalarda kimi zaman kavram kargaşası yaşanmaktadır. Adâlet, zabt, ihtilât, gaflet gibi kavramlar ricâl tenkidi metodu içindeki anlamları ve görevleri dikkate alınmaksızın rast gele kullanılarak hatalı yargılara varılmaktadır. Yine bunun gibi bir râvi hakkında kullanılan cerh ve ta'dil lâfızları da münekkitlerle, kullanıldığı zamanla ve diğer hususî şartlarla paralellikler kurulmadan; râvinin davranışları ve diğer münekkitlerin kararları dikkate alınmadan değerlendirildiği için hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde yanlış neticelere varılmakta, hatta kimi zaman lâfızlar istismar edilerek onlardan istenen sonuçlar çıkarılabilmektedir. Bu durumun ricâl tenkidine duyulan güveni sarstığı açıktır. Bu sakıncaları gidermek ve kullanılan bir lafzın muhtelif şahıslarca ve muhtelif zamanlarda hangi anlamlarda kullanıldığını, varsa özel durumlarını ortaya koyacak kavram yahut lâfız çalışmaları yapılmalıdır. Üstelik bu çalışmalar bütün lâfızları ele almayı hedeflememeli, belli bir lâfız grubunu, hatta gerektiğinde sadece bir lafzı inceleyecek derecede dar çerçeveli olmalıdır.

6) Tüm bunların ötesinde yapılan çalışma ne olursa olsun bilgisayar ve diğer teknolojik imkânlardan istifade etmek elzemdir. Özellikle tenkitçi, râvi ve lâfızlar hakkındaki bilgileri toplayan ve değerlendiren programlar yapmanın ve bunlardaki verileri istatistik tekniklerinden de istifade etmek suretiyle değerlendirmeye sunmanın yapılacak araştırmaları kolaylaştıracağı ve doğru neticelere ulaşılmasında yardımcı olacağı muhakkaktır. Ayrıca tenkitçilerin diğer tenkitçi ve râvilerle, râvilerin de diğer râvi ve tenkitçilerle olan ilişkilerini takip etmek ve bir takım varsayımlara ulaşmak bilgisayar imkânıyla çok kolay hale gelebilecektir. Buna, kullanılan lafızlarla tenkitçiler arasındaki ilişki de ilave edilebilir ve böylece elde edilecek bilgiler kolay ve sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilir.

Şüphesiz bunlara başka çalışma örnekleri de ilave etmek mümkündür. Ancak yapılacak çalışma ne olursa olsun temel hareket noktası, onların sonraki çalışmalara zemin teşkil edecek ve veri sağlayacak nitelik taşımasına özen gösterilmesi olmalıdır. Bunun için yapılması gereken ise öncelikle ihtiyaç duyulan bilgi ve verileri belirlemek ve bunları sağlayacak çalışmaları planlamaktır. Plansız yapılan çalışmalar faydadan hâli olmamakla birlikte azamî istifadeyi sağlamak açısından kâfi gelmeyecektir.

D. Sonuç

1) Cumhuriyet Türkiye'sinde Ricâl ilmi ile alâkalı çalışmalar genel anlamda hadis ilmi alanında yapılan çalışmaların genel özelliklerini taşır.

2) Ülkemizde mevcut cerh ve ta'dil ile alâkalı araştırmalar daha ziyade son yirmi yılın ürünüdür. Bu anlamda ilâhiyat fakültelerinin kuruluşu ve gelişimi büyük etkiye sahiptir. Yapılan çalışmalar ilâhiyat fakültelerinin ve akademik çalışma yapanların artmasına paralel olarak her geçen gün daha fazla artmakta, nitelik olarak da gitgide gelişim göstermektedir. Araştırmaların tamamına yakınının yüksek lisans, doktora ve doçentlik tezi yahut makale niteliğinde olması akademik yapının faydasını göstermektedir.

3) Cerh ve ta'dil tetkiklerinin ana konuları olarak cerh ve ta'dilin kuralları, tarihi, lâfızları, problemleri literatürü ve herhangi bir şahsın ricâl tenkidi metodu gibi ana başlıklar zikredilebilir.

4) Çalışmaların çoğunluğu, cerh ve ta'dilin kaide ve özelliklerini, başta hadislerle ilgilenenler olmak üzere tüm ilim muhitlerine tanıtmayı amaçlayan tasvirî mahiyet taşır. Ülkemizde yapılanmaya başlayan ilâhiyat camiasının ihtiyaçları, imkânları ve gelişim süreci dikkate alındığında bu tabiidir.

5) Ricâl tenkidi alanındaki çalışmaların az bir kısmı ise tahlilî ve tenkidî niteliktedir. Bunların konularını genellikle cerh ve ta'dille alâkalı tartışma konusu olan meseleler oluşturmaktadır.

6) Yapılan çalışmalar bir bütün olarak tetkik edildiğinde onların ricâl tenkidi metodunu genel hatlarıyla tanıtmayı başardıkları söylenebilir. Fakat hadislerin sıhhatini belirlemede bu metodu kullanırken karşılaşılan zorlukları aşma ve problemlerine çözüm sunabilme açısından pek bir başarıdan söz etmek mümkün değildir. Zira bunun için alt yapıyı oluşturacak ve yeni tetkiklere veri sağlayacak daha birçok çalışmaya gerek vardır. Mevcut çalışmalar henüz bu ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.

7) Yeni çalışma türleri sonraki çalışmalara zemin teşkil edecek ve veri sağlayacak şekilde planlanmalıdır.

8) Bilgisayar ve teknolojik imkânlardan azami derecede istifade edilmelidir.